

NASTAVA POLJODJELSTVA U DALMACIJI XIX. STOLJEĆA

Sime Peričić

Nezavidno stanje poljodjelstva Dalmacije pod Mlečanima prvi su pokušali popraviti ovdašnji fiziokrati krajem 18. stoljeća. Jednim dijelom bila je to svrha i uspostavljenih gospodarskih društava. Međutim, poljodjelstvo ni tada nije doživjelo gotovo nikakvo promaknuće. Svijest o značenju poljodjelstva za život Dalmacije održala se tijekom čitavog prošlog stoljeća. Stoga se nastojalo seljački svijet podučiti boljem, racionalnijem kultiviranju postojećih zemljišnih površina. To se radilo s pomoću uzgredne nastave poljodjelstva i seoske ekonomije u nekim srednjim školama (sjemeništa, gimnazije, preparandije), ali i uspostavom specijaliziranih škola, kojima je to bila jedina svrha. Sve to nije poljodjelstvo pokrajine podiglo na višu, zamjetniju razinu.

Na nezavidno stane poljodjelstva Dalmacije pod Mlečanima prvi su upozorili ovdašnji fiziokrati krajem XVIII. stoljeća. Njihov pokušaj promicanja ovdašnjeg poljodjelstva putem predavanja i tiskanja uputa ostao je bez većeg učinka među seljaštvom. Međutim, svijest o značenju poljodjelstva za život Dalmacije održala se tijekom čitavog prošlog stoljeća. Stoga se nastojalo seljački stalež podučiti boljem, racionalnijem kultiviranju i korištenju postojećih zemljišnih površina. To se radilo uzgrednom nastavom poljodjelstva i seoske ekonomije u nekim srednjim školama, višim školama ili uspostavom specijaliziranih škola.

Šime Urlić je 1930. prikazao povijest poljodjelskih škola u Dalmaciji od sedamdesetih godina prošlog stoljeća do prvog svjetskog rata.¹ Začudo, Stanko Ožanić u svojoj knjizi Poljodjelstvo Dalmacije u prošlosti² ih niti ne spominje. Naša je namjera da nešto više i obuhvatnije prikazemo školsku nastavu poljodjelstva u Dalmaciji čitavog prošlog stoljeća, rabeći pritom sporadične podatke iz dosadašnje škrte literature i nešto izvornih, arhivskih podataka.

I.

Uvidjevši pravo značenje poljodjelstva u zapuštenoj i nerazvijenoj Dalmaciji, već je komesar Petar Goëss 1803. predlagao bečkim vlastima da se u netom ustrojenim srednjim školama Dalmacije — Zadru i Splitu — uspo-

¹ Povijest poljodjelskih škola u Dalmaciji. U: Učitelj u školi i u narodu, br. 9, Dubrovnik 1930, 334—338.

² Split 1955.

stave katedre za gospodarstvo, šumarstvo, rudarstvo i trgovinu;³ ali, ta dalekovidna zamisao nije bila prihvaćena. Zsigurno je predlagatelj pod pojmom gospodarstva razumijevao i poljodjelstvo. U doba francuske uprave u Dalmaciji bilo je mnogo činjeno na promicanju školstva uopće. Dakako, bilo je također inicijativa glede nastave poljodjelstva. Naime, prema Općoj osnovi se u zadarskom Liceju od početka šk. o. 1806/07. pored ostalog, predavalo i ratarstvo.⁴ Točnije, u višim je razredima dr. Ambrozio Cariboni predavao botaniku i agrarnu znanost. Licej je već tada raspolagao s nekoliko polja u svrhu obavljanja poljodjelskih pokušaja, »težačkih kušnji«, kako se kaže u tekstu na hrvatskom jeziku.⁵ Nakon toga je profesor Carlo Bignami predavao na toj školi, ali kao neobavezne predmete, kemiju i poljodjelstvo. Nažalost, malo je učenika pohađalo tu nastavu: šk. g. 1808/09. je njihov broj sveden na jednog slušača te su predavanja bila dokinuta.⁶ Neki pak tvrde, oslanjajući se na neke indicije, da je u Liceju postojala Poljodjelska škola (Scuola agraria).⁷ Zacijelo je ostalo na prijedlogu Vicka Dandola da se pri toj školi osnuje poljodjelska škola i ogledni vrt,⁸ koji zbog nesigurnih političkih i inih prilika nije bio ostvaren. Spomenut ćemo i to da je Dandolo namjeravao uvesti nastavu poljodjelstva u zadarskom sjemeništu te da je Ivan Luka Garagnin 1807. predlagao osnivanje jedne poljodjelske škole, zacijelo u Trogiru ili Splitu.⁹ No, nemirne prilike i mnoge druge nevolje ispriječile su se ostvarivanju tih zamisli.

II.

Kada je 1814. Dalmacija ponovno došla u posjed Austrije, njeno je poljodjelstvo bilo na najnižoj mogućoj razini u poredbi sa srednjom i zapadnom Europom. Nedostatnost poljodjelske proizvodnje uslijed zastarjelog, adamišćkog obrađivanja zemlje i neracionalnog korištenja ostalih površina, uzrokovala je stalnu oskudicu živežnih namirnica u pokrajini: posljedice su bile glad, bolest, umiranje i iseljavanje. Da bi se stanje popravilo, trebalo je uložiti stanoviti kapital. Kako država nije bila spremna to učiniti, to je sve

³ Š. Urlić, Crnice iz dalmatinskog školstva od dolaska Hrvata do godine 1910, Zadar 1919, 79.

⁴ Isto, 125, 134; Bernard Stulli, Građa o gospodarstvu Dalmacije u prvoj polovici XIX stoljeća. U: Izdanje Historijskog arhiva u Splitu, sv. 10, Split 1980, 178.

⁵ Ljubomir Maštrović, 150 godina zadarske gimnazije, Zadar 1954, 15, 17.

⁶ Isto, 18.

⁷ Historijski arhiv u Zadru (HAZd), Miscellanea, svež. I, pozicija K, list 17; Stulli, n. dj. 176.

⁸ Dalmacija-spomenknjiga, Split 1923, 108; Stanko Piplović, Rad Luke Garagnina na unapređenju agrikulture u Dalmaciji, Radovi Centra JAZU u Zadru, sv. 25, Zadar 1978, 311, 316. — I. L. Garagnin još 1802. piše čitavu raspravu O agrarnim školama, u namjeri da je objavi poradi »prosvjećivanja najzaslužnije klase«, »prostog čovjeka«, obrazovanjem određenog broja dječaka (Piplović, n. dj., 311).

⁹ HAZd, Spisi Registrature namjesništva, 1841, kat. XI, br. 1027.

bilo prepušteno privatnoj inicijativi. Tako se po tko zna koji put tvrdi da je najbolji put ka promicanju poljodjelstva izobrazba onih koji se njome svakodnevno zanimaju, kojima ono pruža temeljna, ako ne i jedina sredstva za održavanje. Već 1819. bilo je predloženo da se u Zadru otvori »filozofski zavod«, gdje bi se, pored ostalog, izučavala ruralna ekonomija.¹⁰ Malo zatim uslijedili su prijedlozi da se pri zadarskoj gimnaziji osnuju poljodjelske škole (Scuole agrarie) kojima bi upravljao spomenuti Cariboni, budući da je važio kao vrstan poznavalac prirodopisa i poljodjelstva.¹¹ Ta zamisao međutim nije ostvarena. Tek početkom šk. g. 1845/46. je u zadarskoj gimnaziji — liceju — utemeljena nova katedra: u drugoj godini učcnja počelo se predavati poljodjelstvo i šumarska ekonomija, pet sati tjedno.¹² Taj je predmet do 1851. predavao dr. Frane Lanza, kada je bio premješten u Split. Sam je napisao *Trattato completo di economia rurale teorica e pratica*,¹³ koji je učenicima služio kao udžbenik za spremanje ispita iz tog predmeta.

Pri glavnoj osnovnoj školi u Splitu je 1846. postojala katedra poljodjelstva, neka vrst poljodjelske škole. Naime, Ivan Danilo je svake nedjelje od 8. ožujka do 31. srpnja te godine držao teorijsku nastavu — prve elemente poljodjelstva. Četvrtkom je obavljao praktičnu, zornu nastavu u Poljodjelskom vrtu općine. Nastavu je polazilo samo devet učenika iz Splita i okolice.¹⁴ Zacijelo je tada poljodjelstvo podučavano i u tamošnjoj gimnaziji. To nije izriekom potvrđeno, ali nam to daje naslutiti činjenica da je upravo ta škola za poduku, onu praktičnu, poljodjelstva koristila školski vrt i rasadnik Nadbiskupskog sjemeništa.¹⁵

U Ilirskom seminariju u Zadru je od 1819. suplent Mate Santić privremeno držao katedru poljodjelstva. Pored teorije se budućim svećenicima zorno pokazivala praktična primjena nastave u školskom botaničkom vrtu. Profesor Santić je držao da je prvi korak u promicanju poljodjelstva podastiranje »poznavanja osnova umijeća«, prije »praktične obrade«.¹⁶ Njegova se »privremenost« oteгла nekoliko godina. Već 1824. je dalmatinskoj vladi u Zadru podastro naukovni plan poljodjelstva u seminariju, koji je ona potom i odobrila. Kako je školski vrt postao premalen, praktičnu je nastavu obavljao u Poduzeću Pinelli, zapravo na imanju te obitelji nedaleko od grada.¹⁷ Za potrebe nastave i učenja na hrvatski je preveo *Caltechismo agrario* Giovannia Battiste Gagliarda (Poljodjelski katekizam), koji je tiskao u Zadru

¹⁰ Maštrović, n. dj., 29.

¹¹ HAZd, Prezidijalni spisi, 1821, br. 65/p; 1832, kat. VII, 1716/p.

¹² Maštrović, n. dj., 35—36; isti, Povijesni pregled školstva u Zadru. U: Zadar-zbornik, Zagreb 1964, 505.

¹³ HAZd, Prezidijalni spisi, 1850, VI/1, 1725/p; *L'Agronomo raccogliatore*, Zadar, I/1850, br. 1; *Poljoznanc*, Zadar, II/1891, br. 15. Dr. Lanza bio je urednik prvih 19 brojeva *L'Agronomo raccogliatore* — Težački poučatelj.

¹⁴ Giovanni Danilo, *Relazioni sulla scuola agraria di Spalato*, Split 1846; *La Dalmazia*, Zadar 1846, br. 14.

¹⁵ Ivan Ostojić, *Nadbiskupsko sjemenište u Splitu (1700—1970)*, Split 1971, 45.

¹⁶ HAZd, Prezidijalni spisi, 1822, VII, 202/p, 403/p, 726/p; *Spisi Registrature*, 1823, VIII/4, br. 2935; *Glasnik dalmatinski*, Zadar 1858, br. 34.

¹⁷ HAZd, Prezidijalni spisi, 1825, VII, 74/p.

1829. pod naslovom »Nauk od poljskog težanja«. ¹⁸ Nastavu su slušali jedino studenti četvrte godine seminarija. ¹⁹ Prof. Šantić je taj posao radio sve do 1837, kada je imenovan kanonikom. Dotada ga izvori stalno nazivaju profesorom poljodjelstva. ²⁰ No, on se tim činom nije sasvim oprostio od propagiranja poljodjelstva: 1850. ga nalazimo među osnivačima Središnjeg poljodjelskog društva u Zadru, a potom urednikom »Težačkog poučatelja«, koji je netom pokrenulo to društvo. Znanje stečeno od prof. Šantića budući svećenici su prenosili svojim župljanima pružajući im najčešće i praktičnu poduku u obavljanju većine poljodjelskih poslova. ²¹

Pored studenata bogoslovije u zadarskom Ilirskom seminariju i studenti prava u Beču, pa i oni iz Dalmacije, obvezatno su slušali predavanja o ruralnoj ekonomiji. Svrha te nastave bila je da se mladim ljudima u dušu usadi živa ljubav prema poljodjelstvu i pruže predznanja za eventualni studij agronomije. ²² Uslijed niza okolnosti te zamisli nisu imale nikakva uspjeha. Nadalje, 1840. je profesor-kateheta Luka Torre predlagao da se teorijska nastava poljodjelstva iz Ilirskog seminarija proširi i na učenike Liceja u Zadru, te da se u Splitu i Zadru osnuju dvije osnovne poljodjelske škole za poduku dotične prakse. Predlagalo se da svaka škola ima 40 učenika, sinova siromašnih seljaka, četiri učitelja, te da nastava traje četiri godine. ²³ Predlagatelj je držao da bi samo na taj način, u dogledno vrijeme, dalmatinsko poljodjelstvo bilo preobraženo i postalo korisnom granom gospodarstva. Ali ta zamisao nije također bila ostvarena.

I poslije se ta nastava održavala, mada ne stalno. Podučavanje poljodjelstva u zadarskim teološkim studijima, katoličkom i grčko-istočnom, napose je postalo značajno krajem prošlog stoljeća. U zadnjem razredu školovanja se dosta opširno govorilo o toj problematici; putujući učitelj Šimun Lovrić je to radio jedan sat tjedno. ²⁴ Malo zatim je u katoličkoj bogosloviji započeta teorijska i praktična nastava nekih grana poljodjelstva, onih koje su tada smatrane najznačajnijima za pokrajinu. Opće gospodarstvo, stočarstvo, vrtlarstvo i uljarstvo predavao je putujući učitelj Mate Dudan, a vinogradarstvo, vinarstvo i voćarstvo spomenuti Lovrić: sve to se predavalo ubrzanim ritmom nekoliko mjeseci, po pet sati tjedno. ²⁵

III.

Godine 1848. je pokrajinska vlast u Zadru raspisala natječaj za profesora na katedri poljodjelstva Dalmacije, točnije, seoske ekonomije i prirodopisa.

¹⁸ HAZd, Spisi Registrature, 1829, XI/5, br. 1639; Vjekoslav Maštrović, *Jadertina croatica*, I, Zagreb 1949, 347.

¹⁹ HAZd, *Miscellanea*, svež. I, poz. K, 1. 17; Stulli, n. dj., 178.

²⁰ HAZd, Spisi Registrature, 1836, I/1, br. 12250; *Poljoznanac*, Zadar, II/1891, br. 15.

²¹ HAZd, Prezidijalni spisi, 1832, VII, 1383/p; *Obći zagrebački koledar za godinu 1849*, 61.

²² HAZd, *Miscellanea*, svež. I, poz. K, 1. 18.

²³ Stulli, n. dj., 178—180.

²⁴ *Poljodjelski viestnik*, Zadar, IV/1896, br. 1.

²⁵ *Isto*, III/1895, br. 2; *Mate Zaninović, O školstvu u Zadru i njegovu kraju*, Zadar 1979, 52.

Pritom nije točno precizirano kojoj školi je namijenjen takav stručnjak. Zacijelo se mislilo na katedru s oglednim vrtom te oglednom stajom za promicanje pasmina stoke u pokrajini.²⁶ Čini se pak da ta maglovita zamisao ipak nije bila tada ostvarena, premda je poznato da je upravo u to doba dr. Lanza predstavljan kao profesor seoske ekonomije i prirodopisa.²⁷

Na netom uspostavljenom (1852) dvogodišnjem tečaju za učitelje u Zadru, u pripravnom roku se polaznicima predavala ratarska ekonomija jedan sat tjedno.²⁸ Idućih se godina povećao broj nastavnih sati, kako je ostalo do 1866. Tada je naime u Arbanasima kod Zadra osnovana učiteljska škola, čiji su kandidati podučavani poljodjelstvu jedan sat tjedno u svim razredima.²⁹ U početku je ta nastava održavana na talijanskom, a od šk. g. 1871/72. na hrvatskom jeziku. U muškim dijelovima 3. i 4. razreda se ondje i poslije podučavao nauk o poljskom gospodarstvu, dva sata tjedno.³⁰ Pri školi je uspostavljen pokušajni vrt, gdje su, na površini od deset ara, stjecana znanja o »agronomiji povrćarstva, voćarstva, vinogradarstva i pčelarstva« o najsuvremenijim metodama obrade zemlje i gajenja poljodjelskih kultura.³¹ Premda je bilo objektivnih poteškoća oko izvođenja praktičnog rada, ta je nastava donosila pozitivne rezultate.³² To dokazuje niz primjera, a navest ćemo samo neke. Frane Koludrović, učitelj u Kotoru, još je sredinom XIX. st. besplatno podučavao tamošnju mladež poljodjelstvu.³³ Nadalje, svaka je pučka škola u pokrajini trebala imati vrt i posebno zemljište za poljodjelske vježbe.³⁴ U Donjem Selu na Šolti pučka je škola otvorena 1873: u početku je pohađa samo 18 učenika. Kada je nastojanjem mladog župnika Eugena Vusija u njoj uvedena nastava poljodjelstva, počelo ju je pohađati 66 učenika, od kojih su mnogi prerasli dob od četrnaest godina i dotle izbjegavali obvezu pohađanja škole.³⁵ Zasigurno je i drugdje bilo slično, ondje gdje su dolazili poduzetni i vrijedni župnici i učitelji, poneseni željom da prenesu stečeno znanje na seosku mladež.

Kako se stanovništvo Dalmacije pretežno bavilo poljodjelstvom, to se 1870, netom je Narodna stranka u Dalmatinskom saboru dobila većinu, u

²⁶ La Dalmazia costituzionale, Zadar 1848, br. 20; L'Agronomo raccogliatore, I/1850, br. 10.

²⁷ HAZd, Prezidijalni spisi, VI/1, 1725/p. — Tada se tvrdi da je nastava poljodjelstva dotle obavljana gotovo isključivo u crkvenim ustanovama pokrajine (HAZd, Spisi Registrature, 1852, XI A, br. 1308/1399).

²⁸ Antun Ströhl, Pučko školstvo Dalmacije od godine 1814. do god. 1900, Zadar 1900, 53, 56; Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj, Zagreb 1958, 106, 144; Zaninović, n. dj., 59—60. — U selu Crno kod Zadra je 1863—1865. mladež poučavana praktičnom poljodjelstvu (Angelo Benvenuti, Storia di Zara dal 1797 al 1918, Milano—Roma 1953, 442).

²⁹ Dinko Foretić, Život i rad zavoda za narodne učitelje u zadarskom predgrađu Arbanasi. U: Učiteljska škola u Zadru 1866—1956, Zadar 1956, 19—20, 29; Zaninović, O školstvu u Zadru..., 61, 68.

³⁰ Foretić, n. dj., 43, 56.

³¹ Isto, 18—20.

³² M. Zaninović, Iz prošlosti školstva Dalmacije, Zagreb 1976, 62—63.

³³ HAZd, Spisi obitelji Borelli, svež. 101, br. 71.

³⁴ Ströhl, n. dj., 217.

³⁵ Gospodarski list dalmatinski, Zadar 1874, br. 24.

pokrajini počelo isticati pitanje stručne poljodjelske škole. Ako se htjelo da pučanstvo izbjegne prateću oskudicu i glad, valjalo je tu granu seoskog gospodarstva znatno promaknuti. Nastojanja su urodila plodom. Najprije je 1872. u Trogiru osnovana Niža poljodjelska škola (Scuola agraria) kojoj je zadaća bila izobrazba kadrova za poljodjelstvo.³⁶ Druga je utemeljena u Splitu, u kojoj se najviše učilo o vinogradarstvu, tada zahuktalom u čitavoj pokrajini.³⁷ No, uslijed slabog pohađanja, ova zadnja je zatvorena već 1874. Kada je 1878. u Šibeniku otvorena građanska škola, pri njoj je uspostavljen dvogodišnji ratarski tečaj, koji su držali po jedan stručni učitelj, vrtlar i praktičar. Najveća je pozornost poklanjana voćarstvu, ali je također podučavano pletenje košara od vrbovine.³⁸ Međutim, i ovaj tečaj i poljodjelska škola u Trogiru ubrzo stiže sudbina splitske škole: njih su polazila djeca grada, tek manje ona sa sela, pa je njihova prvotna, zamišljena svrha bila iznevjerena. Štoviše, neki suvremenici tvrde da su one postojale samo na papiru, budući da nisu pružale dovoljno praktične nastave, uslijed nedostatka nužnih ratarskih sredstava.³⁹ Nešto uspješniju izobrazbu praktičnog poljodjelstva nastavio je Ratarski tečaj u Trogiru koji su utemeljili tamošnji narodnjaci. Ali ni on nije bio duga vijeka.

Sve to nije zadovoljavalo potrebe Dalmacije. Stoga je 1. siječnja 1887. u Gružu uspostavljena poljodjelska škola s dvogodišnjim trajanjem, prva takve vrste u pokrajini. U početku nju pohađa petnaestak učenika, da bi ubrzo njihov broj uvelike opao.⁴⁰ Poslije samo trinaest godina postojanja i djelovanja ta je škola bila dokinuta. Jedan od razloga tog čina bila je njena neprikladnost za uzgoj učenika iz ostalog dijela Dalmacije.⁴¹ Umjesto nje je 1905. uspostavljena Poljodjelska škola u Splitu, koja je trajala jednu školsku godinu. Škola je imala svoju podružnicu, područnu školu, na Glavici kod Knina, gdje su njeni polaznici stjecali praktična znanja iz svih grana gospodarstva Dalmacije. Spomenut ćemo da se gotovo trideset godina radilo na uspostavljanju slične škole u Zemunik kod Zadra, ali ta zamisao nije nikad bila ostvarena.⁴²

IV.

Pored navedenog oblika nastave, tada je u Dalmaciji postojao institut putujućeg učitelja poljodjelstva. Navest ćemo da je pokušaj u tom smislu učinjen još u doba ovdašnje francuske vladavine: naime, dr. Ambroz Cari-

³⁶ Mirko Slade Šilović, Bilješke o hrvatskom narodnom preporodu u Trogiru, Mogućnosti, Split XXVIII/1980, br. 11—12, 1182; isti, Trogirski zagora u narodnom preporodu, Mogućnosti, XXXV/1987, br. 9—10, 788.

³⁷ Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj, 216—217.

³⁸ Isto, 217.

³⁹ Urlič, Povijest poljodjelskih škola u Dalmaciji, 335; Juraj Biankini, O upravi Dalmacije, Zadar 1892, 106.

⁴⁰ Urlič, Povijest poljodjelskih škola, 336; Ivo Perić, Početna djelatnost Kemijsko-gospodarstvene pokušajne postaje u Splitu krajem 19. stoljeća, Acta historico-oecologica Jugoslaviae, vol. III, Zagreb 1975, 134.

⁴¹ Urlič, Povijest poljodjelskih škola, 337.

⁴² Biankini n. dj., 106.

boni bio je određen da pokrajinsko pučanstvo poučava poljodjelskim poslovima. Njega možemo smatrati prvim putujućim učiteljem poljodjelstva u Dalmaciji,⁴³ premda nam nije ništa poznato o njegovoj stvarnoj djelatnosti. Prvi moderni putujući učitelj poljodjelstva bio je Rikard Antunović, koji je počeo obilaziti pokrajinu 1874.⁴⁴ Poslije je njihov broj povećan: od 1892. djeluju u pokrajini dva, a od 1897. čak šest takvih učitelja.⁴⁵ Njihova je zadaća bila podučavanje seoskog pučanstva svim poljodjelskim poslovima, na određenom području pokrajine, onih koji su za to pokazivali zanimanje i slobodnu volju.

V.

Da zaključimo: premda je vlast pokazivala, bar u većem dijelu prošlog stoljeća, razumijevanje za potrebu promicanja poljodjelstva pokrajine posredstvom izobrazbe pučanstva njenim poslovima, ipak je to bilo činjeno nedostatno organizirano. Najveći se manjak očitovao u nemogućnosti izvođenja zorne nastave. Ni uzgredna nastava poljodjelstva, pa ni uspostava specijaliziranih škola nisu učinili mnogo na obrazovanju seoskog pučanstva u tom pogledu. Tome je bilo više razloga: najznačajnijima držimo nezavidne agrarne odnose i nezainteresiranost dijela seljaka da u takvim uvjetima povećavaju poljodjelsku proizvodnju. Stoga je ona i dalje ostala u pokrajini na niskoj, nedostatnoj razini, sve do prvog svjetskog rata.

Zusammenfassung

DER UNTERRICHT IN LANDWIRTSCHAFT IN DALMATIEN IM 19. Jh.

Sime Peričić

Die nichtzufriedenstellen Lage der Landwirtschaft in Dalmatien unter der Vorherrschaft Venedigs Ende des 18. Jhs. versuchten als erste die dortigen Physiokraten Ende des 18. Jhs. zu verbessern. Zum Teil war das auch der Zweck der zur damaligen Zeit gegründeten landwirtschaftlichen Gesellschaften. Aber auch dadurch wurde die Landwirtschaft fast überhaupt nicht gefördert. Das Bewußtsein von der Bedeutung der Landwirtschaft für das Leben in Dalmatien konnte sich trotz allem durch das ganze 19. Jh. hindurch erhalten. Deshalb wurde der Versuch unternommen, die bäuerliche Bevölkerung zu instruieren, wie man die bestehenden landwirtschaftlichen Flächen besser, rationeller kultivieren kann. Das wurde so nebenher getan im Rahmen des Unterrichts in Landwirtschaft und dörflicher Ökonomie in einigen Mittelschulen (Priesterseminaren, Gymnasien, Lehrerbildungsanstalten), aber auch durch die Gründung von Fachschulen, deren einziges Ziel das war. Aber alle diese Maßnahmen reichten nicht aus, die Landwirtschaft in der genannten Provinz auf ein merklich höheres Niveau zu bringen.

⁴³ Ožanić, n. dj., 42.

⁴⁴ Isto, 85.

⁴⁵ Isto, 85, 89.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR
Mirjana GROSS, Zagreb
Ivan KAMPUŠ, Zagreb
Tomislav RAUKAR, Zagreb
Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK
Ivan KAMPUS

LEKTOR I KOREKTOR
Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:
Savez povijesnih društava Hrvatske
Historijski zbornik
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3

Narudžbe šalžite na adresu:
Filozofski fakultet, Odsjek za povijest, za Historijski zbornik
Zagreb, Ul. Đure Salaja 3

Cijena ovog broja iznosi 450 d

Izdavanje časopisa sufinancira

Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad Hrvatske

Tisak Štamparskog zavoda »Ognjen Prica« u Zagrebu — ožujak 1991.